

УДК 314.3 (477)

З. Пальян, канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНИЙ РЕЖИМ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ: СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ

В роботі подається аналіз сучасної моделі плідності українських жінок, статистичне оцінювання впливу чинників на їхні дитородні плани, а також результати моделювання демографічних характеристик населення України на найближчу перспективу (2015 рік), в разі збереження або зміни теперішнього режиму плідності.

Ключові слова: модель народжуваності, дитородна активність, черговість народжень, імітаційне моделювання.

В работе представлен анализ современной модели плодovitости украинских женщин, статистическое оценивание влияния факторов на их дитородные планы, а также результаты моделирования демографических характеристик населения Украины на ближайшую перспективу (2015 г.), при условии сохранения или изменения теперешнего режима плодovitости.

Ключевые слова: модель рождаемости, дитородная активность, очередность рождений, имитационное моделирование.

This paper presents the analyze modern fertility model of Ukraine's women, the statistical estimation factors that affect their reproductive plans and the results of simulation Ukraine's short-term demographic patterns (2015) if favorable the current fertility patterns are preserved or changed.

Keywords: fertility model, childbearing activity, parity, imitative modeling.

Кожен тип відтворення населення має свої особливості перебігу демографічних процесів. Незважаючи на те, що українське населення більш як пів століття живе за сучасним режимом відтворення, тенденція народжуваності та модель репродуктивної поведінки з часом набували різного характеру. Довготривалий спад рівнів народжуваності в Україні (1965-2001рр.) супроводжувався переходом від моделі дводітності (1965-1989рр.) з доволі молодим середнім віком матерів (25,4 років у 1989 р.) до моделі однітності із збереженням ранніх перших народжень (22,8 років у 2000 році), коли кожна жінка умовного покоління за усе дитородне життя могла народити одну дитину. Лише на другому році нового тисячоліття в Україні з'явилися ознаки поступового виходу із стану "репродуктивного колапсу". За останніх дев'ять років напрям тенденції народжуваності кардинально змінився, зокрема протягом 2002-2010 рр. рівень загального коефіцієнта народжуваності зріс на 8,8% або щорічно в середньому на 1,1%, з незначним уповільненням у 2010 році.

Водночас дещо змінилась *модель народжуваності*, ознаками якої є:

- суттєве зменшення частки первістків за рахунок появи дітей переважно другої і частково третьої черговості;
- постаріння материнського контингенту;
- поширення позашлюбних народжень.

Аналіз перебігу сучасної дитородної поведінки в постіндустріальних країнах, у тому числі, в західно- та східноєвропейських, свідчить про глобальну спільність проблем відтворення населення та очікуваних наслідків, скоригованих на дієвість національних пронаталістських заходів [1; 2; 4]. Зокрема, представники теорії зниження народжуваності Дж. Бонгаартс, Л.Бацці, Р. Лестіге, Дж. Суркін зазначають, що в основі сучасного характеру народжуваності лежить зміна дитородних прераференцій та життєвих ідеалів, перехід від дводітних сімей до однодітних [1; 3].

З огляду на це можна сформулювати наступну гіпотезу: наскільки сучасні зміни дитородної поведінки здатні формувати загальний характер народжуваності в Україні і, як вони впливатимуть на порядок відтворення населення в найближчій перспективі? Чи свідчать окреслені ознаки про приєднання України до ультрасучасного режиму народжуваності, що є атрибутом так званого "другого демографічного переходу"?

Метою статті є статистичний аналіз сучасного характеру режиму народжуваності в Україні в порівнянні з сусідніми східноєвропейськими країнами, оцінка

впливу репродуктивної поведінки молоді на теперішню і перспективну інтенсивність дітонородження в Україні, а також імітаційне моделювання очікуваної в 2015 р. чисельності народжених з огляду на сучасну модель повикової плідності жінок.

В дослідженні використовувались офіційні дані Держкомстату України за 1989-2010 рр., результати Всеукраїнського перепису населення України у 2001 р., матеріали спеціально організованих вибіркового обстежень: "Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації", проведеного центром "Соціальний моніторинг" у 2010 р., "Репродуктивне здоров'я населення України – 1999, 2003 рр.", а також дані Євростату та Росстату.

Сьогодні Україна переживає період активізації дітородної діяльності. Зокрема, у 2009 р. загальний рівень народжуваності складав 11,1‰, тобто повернувся до рівня 1993 р., коли чисельність населення України була максимальною за усю її історію (52,2 млн.). За 2002-2009 рр. сумарний коефіцієнт плідності щороку зростав в середньому на 3,6% і становив 1,45 дітей в розрахунку на одну жінку дітородного контингенту, проти надзвичайно низького рівня 1,09 дітей в 2000 р. Водночас змінилась модель народжуваності, характерною ознакою якої є трансформація структури черговості народжень. Нині в Україні половина новонароджених – первістки, а саме, їхній внесок у сумарну плідність в 2009 р. становив 53,1%, що на 10 процентних пункти менше, ніж у 2001р. (63,1% сумарної плідності жінок). За 2002-2009 рр. склад народжених істотно змінився на користь, здебільшого 2-ої і менше 3-4 черговостей, що свідчить про компенсацію відкладених у кризовий період народжень. За сучасних умов середня черговість народжень становить 1,54 дитини.

Народження дітей вищих черговостей відбувається у жінок більш старшого віку, що автоматично призводить до постаріння материнського контингенту. За останніх дев'ятнадцять років (1991-2009 рр.) середній вік українських матерів при народженні перших дітей підвищився на 6,3% і становив 23,8 роки проти 22,4 роки у 1991р. Менш швидким темпами (+5,6%) зріс середній вік матерів при народженні дітей усіх черговостей з 24,8 роки до 26,2 роки. Навіть за короткий період (2004-2009 рр.) відбулось помітне старіння матерів.

Дані табл.1 демонструють збільшення віку жінок при народженні дітей усіх черговостей, що є провісником формування ультрасучасного режиму плідності. Втім, перебіг цього процесу в Україні має свої особливості.

Таблиця 1. Динаміка середнього віку матерів при народженні дітей кожної черговості в Україні, 2003-2009 рр., років

Рік	Черговість народження дітей			
	Перша	Друга	Третя	Четверта і більше
2003	23,2	27,3	30,0	31,3
2004	22,8	27,5	30,2	31,5
2005	23,0	27,7	30,2	31,5
2006	23,2	27,8	30,3	31,5
2007	23,4	27,9	30,3	31,6
2008	23,5	28,0	30,4	31,6
2009	23,8	28,2	30,5	31,6
Приріст середнього віку за 2004-2009, років	0,6	0,9	0,5	0,3

Джерело: авторські розрахунки за даними Держкомстату України

З одного боку, зростання середнього віку матерів при народженні дітей першої черги свідчить про початок переходу українських жінок на західноєвропейську модель відкладених первісток. Це пов'язано з подовшенням періоду соціалізації молодих жінок, здобуттям ними вищої освіти, а нерідко і другої вищої. Дипломовані жінки прагнуть досягти певного професійного статусу, отримати відповідну освітньому рівневі постійну роботу і стабільний заробіток. Усе це змушує жінок відстрочити момент народження першої дитини. З іншого боку, західна модель народжуваності трансформується під впливом українських реалій, обумовлених, спочатку гострою соціально-економічною кризою, а згодом, поступовою адаптацією населення до умов перехідної економіки. На тлі деякого поліпшення і стабілізації матеріального становища сімей, часткового відновлення зруйнованої в кризові часи соціальної інфраструктури, населення починає реалізовувати природну потребу в народженні другої дитини. Про що і свідчить більш інтенсивне зростання віку матерів при народженні дітей другої черги.

Водночас відбувається перерозподіл у віковій плідності жінок молодого і старшого репродуктивного віку на користь останніх. Характерно, що 19 років тому основну дітородну роль виконували 20-24 річні жінки, забезпечуючи 44,2% сумарної плідності. В 2009 році рівень їхньої плідності знизився майже на 40%. Як показують графіки вікових коефіцієнтів плідності жінок України та їхнього внеску у сумарну плідність (рис.1), у 2009 р. порівняно з 1991 р. істотно, на 14,7 п.п., зросла частка плідності зрілих матерів віком 30-34. Одночасно збільшилась інтенсивність дітонароджень серед жінок віком 35-39 років на 42,4% або щорічно в середньому на 1,9%. Тобто вочевидь змінився профіль моделі народжуваності на користь жінок молодого і зрілого віку. Позитивним є майже двократне скорочення плідності юних матерів (15-19 років), що дає підстави сподіватись на зміну у дітородній поведінці молоді у бік відповідального і поміркованого батьківства.

Графіки вікової структури плідності жінок трьох сусідніх країн (рис. 1) показують певну еволюцію моделі народжуваності від сучасного до ультрасучасного режиму. В Україні цей процес тільки починається, в Російській Федерації є ознаки переходу, зокрема, інтенсивність дітонародження у середній групі молоді (25-29 років) дещо вища ніж у попередній, а в Польщі найактивніший репродуктивний контингент – зріла молодь у віці 25-34 років. Ще однією ознакою сучасної моделі є поширення позашлюбних народжень. Так, в цілому по країнах ЄС (27) у 2009 р. кожна третя дитина народи-

лась у незареєстрованому шлюбі. Рекордсменами у цьому є Ісландія (64,3%), Швеція (54,4%) та Франція (53,7%). В Російській Федерації зазначений показник знизився до 27%, а в Україні, нажаль, він стабільно зростає і в 2009 році сягнув 21,2%. В Україні спостерігається поступовий перехід на західну модель консесуальних шлюбів, особливо серед найменш зрілої групи молоді (15-19 років), в числі яких у незареєстрованому союзі перебуває 25% чоловіків (віком 16-17 років) та 19% жінок (15-16 років). В умовах, відсутнього дисбалансу статі в молодому шлюбному віці, причина неформального шлюбного партнерства полягає у зміні матримоніальної поведінки молоді, більшої її сексуальної свободи, прагнення самостійності та матеріальної незалежності від батьків. На жаль, саме в юному віці (15-19 років) у 2009р. реєструвалась найбільша частка позашлюбних народжень (37,2%). За останніх 6 років відбулось поглиблення вікової диференціації позашлюбної народжуваності серед наймолодших та найстарших матерів. Поширення позашлюбних народжень може свідчити про: зміну дітородних традицій, ламку сталих сімейних засад; зміну сексуальної поведінки (розкутість на тлі низької сексуальної культури та гігієни, юнацька необачливість); меркантильну налаштованість матерів-одиначок. Проте матеріали вибіркового обстеження "Репродуктивне здоров'я населення України – 2003 р." пояснюють розповсюдження позашлюбних народжень необачливою сексуальною поведінкою юних жінок (15-19 років), більша половина яких (52,6%) не користуються ніякими засобами контрацепції. Що стосується жінок віком 40 і старше років, то з них третина (38,9%) не вдається до запобіжних заходів, сподіваючись на народження дитини бодай у незареєстрованому шлюбі.

Індикатором репродуктивних установок жінок є їхні дітородні наміри. Як свідчать дані вибіркового обстеження "Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації", переважна більшість респондентів планують мати не менше двох дітей. Реалізація репродуктивних намірів молоді за їхньою думкою залежить, в першу чергу від стану здоров'я (67% відповідей), любові до дітей (65%), стабільності доходів та наявних житлових умов (59%). Останнє місце в числі факторів народження дитини посідають життєвий досвід та успіх у професійній діяльності (28% та 25% відповідей). Статистично значимими факторами запланованої кількості дітей виявились: наявна кількість дітей ($\eta^2 = 0,43$), характер зайнятості (робота, робота і навчання, тільки навчання, не зайняті) ($\eta^2 = 0,21$) та самооцінка стану здоров'я ($\eta^2 = 0,11$).

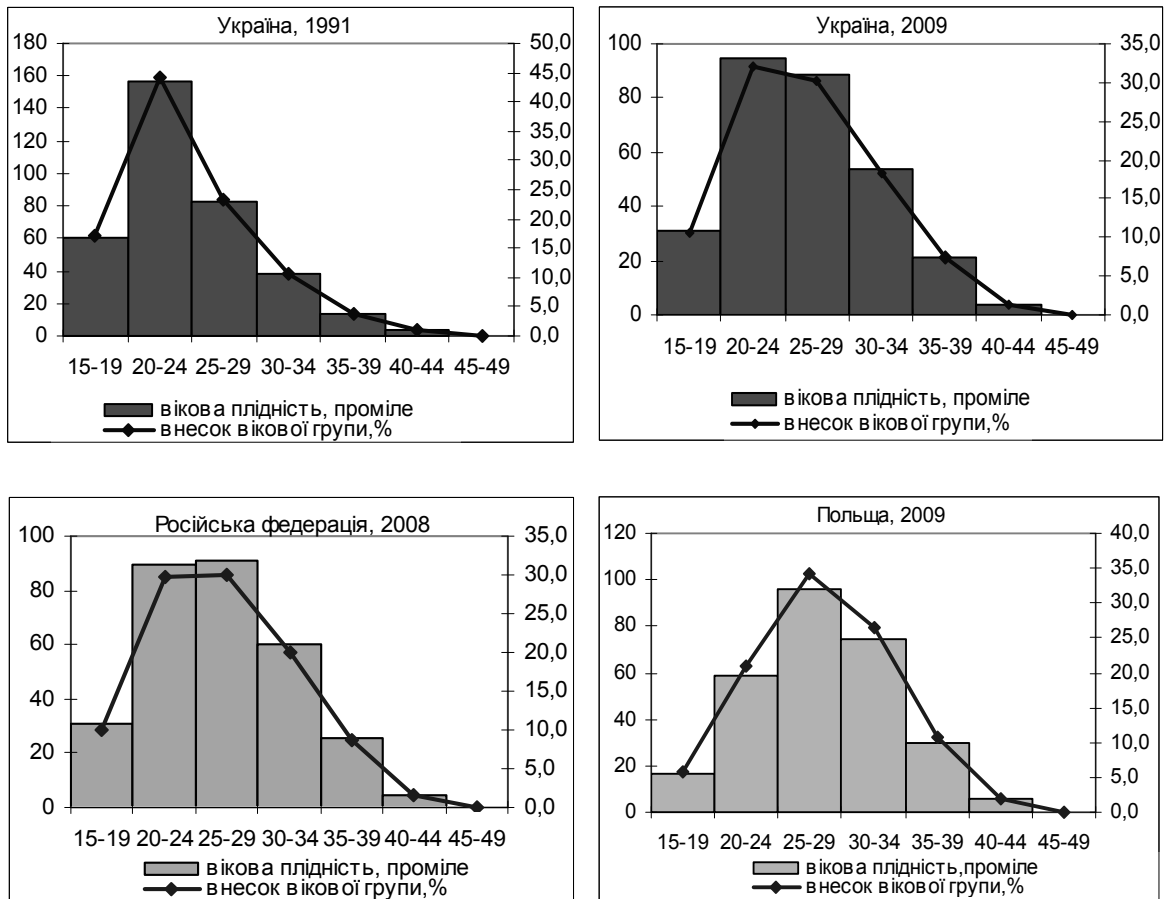

Рис. 1. Вікові коефіцієнти плідності та їх внесок у сумарну плідність жінок України, Польщі, Росії

Джерело: авторські розрахунки за даними Держкомстату України, Росстату, Євростату

За свідченням більшості молодих респондентів, які вже мають дитину (84% опитаних) надання одноразової матеріальної допомоги батькам не вплинуло на рішення народити дитину. Водночас, реалізації дітородних намірів можуть сприяти такі чинники, як запровадження щомісячної грошової допомоги батькам, підвищення оплати праці одному з батьків, поліпшення житлових умов.

Постає питання, яким чином сьогоднішня дітородна поведінка українського населення визначатиме характер народжуваності у найближчій перспективі? Беручи до уваги сучасну модель повікової плідності жінок України, в роботі виконано імітаційне моделювання очікува-

ної в 2015 р. чисельності народжених та перспективної чисельності і статеві-вікового складу населення. Зокрема, розроблялись три сценарії прогнозу. **Сценарій 1** передбачав еволюційну зміну молодіжної плідності за збереження репродуктивної активності жінок віком старше 35 років на рівні базового 2009 р. У **сценарій 2** закладено гіпотезу щодо незмінності молодіжної дітородної активності на рівні 2009 р., але продовження тенденції росту плідності жінок старшого віку. **Сценарій 3** – виконувався за припущення збереження сучасної тенденції зміни плідності молодих і старших жінок.

Таблиця 2. Фактичні на прогнозовані за різними сценаріями показники відтворення населення України

Показник	2009 р.	Прогноз на 2015 р.		
		Сценарій 1	Сценарій 2	Сценарій 3
Абсолютний природний приріст, тис осіб	-194,2	-219,0	-217,8	-186,7
Коефіцієнт природного приросту, ‰ п	- 4,2	- 4,9	-4,9	-4,2
Сумарний коефіцієнт плідності, дитини	1,45	1,53	1,57	1,63
Нетто-коефіцієнт відтворення, дочки	0,689	0,73	0,74	0,77
Середній вік матері, років	26,2	27,4	27,5	28,2
Загальний коефіцієнт народжуваності, ‰	11,1	10,9	10,9	11,6
Чисельність народжених, тис осіб	512,5	484,3	485,5	517,9
Чисельність населення, млн осіб	45,8	44,6	44,6	44,7

Джерело: авторські розрахунки

Очевидно, жоден сценарій прогнозу не передбачає зростання чисельності України у наступні 6 років (табл.2). За найоптимістичнішого 3-го варіанту можливе уповільнення скорочення чисельності населення до 44,7 млн. осіб завдяки збереженню сучасної позитивної

тенденції зростання вікової плідності як молодих, так і зрілих жінок. Якщо інтенсивно зростатиме плідність старших матерів (35-45 років), то сумарна плідність жінок збільшиться до 1,57 дитини в розрахунку на одну жінку, але кількість новонароджених від цього не побі-

льшає через подальше скорочення загальної чисельності населення, у тому числі і репродуктивного контингенту. В разі розвитку подій за першим, найгіршим сценарієм, коли плідність молодих жінок зростатиме меншими темпами, ніж у жінок старшого віку, очікувана чисельність немовлят буде на 1,2 тис. осіб менше, ніж за другого сценарію, але це не вплине на подальшу зміну чисельності населення України.

Проведений статистичний аналіз сучасної дітородної поведінки населення України дозволяє виділити кілька пріоритетів державної демографічної політики. По-перше, має здійснюватись підтримка дітородних планів найчисельнішої когорти жінок середнього плідного віку, які останнім часом почали реалізовувати відкладені у кризові роки народження другої дитини. Причому, стимулювання народження другої дитини буде ефективним протягом найближчих 5-10 років, поки це покоління не вийшло за межі активного дітородного віку. По-друге – слід заохочувати молодих жінок віком 20-29 років до відновлення традицій дводітності шляхом гарантованості зайнятості та достойної оплати праці їхнім шлюбним партнерам, молодим чоловікам. По-третє,

завданням державної політики має стати формування засад здорового способу життя у молоді, яка мусить взяти на себе відповідальність за відтворення наступних репродуктивних поколінь. Залишається сподіватись, що результати дослідження слугуватимуть науковим підґрунтям удосконаленням діючої державної стратегії демографічного розвитку України.

1. Bongaarts J. Fertility and reproductive preferences in Post-transitional societies. Global fertility transition, Supplement to [Текст] / J. Bongaarts. – Population and Development Review, Vol. 27, 2001 – pp. 260-281. Bongaarts, J., Watkins S.C. Social Interactions and Contemporary Fertility Transitions. [Текст] / J. Bongaarts, S.C. Watkins. – Population and Development Review, 22(4), 1996 – pp. 639-682. 2. Kohler H-P. Fertility and social interaction: an economic perspective [Текст] / H-P. Kohler – New York: Oxford University Press, 2001. – 234 p. 3. Livi Bacci, Massimo. Comment: Desired family size and the future course of fertility. Global fertility transition, Supplement to [Текст] / Livi Bacci. – Population and Development Review, Vol. 27, 2001 – pp. 282-289. 4. Население России 2008 [Текст]: Шестнадцатый ежегодный демографический доклад / Отв. ред. А.Г. Вишневский; Гос.ун-т. – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом. Гос.ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 352 с. 5. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні [Текст]: [моногр.] – К. : АДЕФ – Україна, 2008. – 256 с.

Надійшла до редколегії 01.07.11

УДК 311.213.2 : 338.24 : 63

Н. Скачек, учений секретар,
Державне підприємство "Науково-технічний комплекс статистичних досліджень"

СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Досліджено проблеми якості та безпечності харчових продуктів в Україні. Вивчено зарубіжний досвід з питань органічного виробництва та статистичного забезпечення його розвитку. Визначено основні проблеми та перспективи законодавчого визнання та підтримки вітчизняного ринку органічної продукції. Акцентовано увагу на необхідності формування статистичного забезпечення розвитку органічного виробництва в Україні.

Ключові слова: статистичне забезпечення, статистика органічного виробництва, сертифікація органічного виробництва, органічна продукція, маркування органічної продукції, якість харчових продуктів, безпечність харчових продуктів.

Исследованы проблемы качества и безопасности пищевых продуктов в Украине. Изучен зарубежный опыт по вопросам органического производства и статистического обеспечения его развития. Определены основные проблемы и перспективы законодательного признания и поддержки отечественного рынка органической продукции. Акцентировано внимание на необходимости формирования статистического обеспечения развития органического производства в Украине.

Ключевые слова: статистическое обеспечение, статистика органического производства, сертификация органического производства, органическая продукция, маркировка органической продукции, качество пищевых продуктов, безопасность пищевых продуктов.

Problems of quality and food safety in Ukraine are investigated. Foreign experience on questions of organic farming and statistical provision of its growth are studied. Main problems and perspectives of legislative admission and support of domestic market of organic products are distinguished. The attention is paid to the necessity of statistical provision formation for the development of organic farming in Ukraine.

Keywords: statistical ensuring, statistics of the organic production, certification of the organic production, organic production, marking of the organic production, quality of foodstuffs, safety of foodstuffs.

Сьогодні всі ми насолоджуємося широким асортиментом продукції, яку пропонують нам численні магазини, супермаркети, ринки. Щодня без особливих проблем і практично в будь-який час можна придбати все необхідне для життєдіяльності родини відповідно до потреб і статку. Здавалося б, серед проблем можна визначити лише декілька: обмежений сімейний бюджет, діапазон цін, за якого один і той же товар в двох сусідніх магазинах продається за різними цінами, а також необхідність здійснення вибору серед такого різноманіття товарів і продуктів харчування. Проте наявність широкого асортименту продукції, на жаль, не гарантує високу її якість. Особливо це стосується продуктів харчування. І проблема полягає не лише в порушенні вимог до транспортування продукції, її зберігання, термінів придатності до вживання. Основна проблема стосується якості продукції з точки зору її безпечності для організму людини.

Зі вступом до СОТ в Україні активізувався процес розробки, узгодження та затвердження вітчизняних

стандартів, якими передбачені вимоги на окремі види продукції сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості. Перелік чинних стандартів, що регулюють якість вітчизняної продукції, поступово розширюється, і це є досить позитивним фактом. Проте самі по собі стандарти не можуть гарантувати і не гарантують якість тих продуктів харчування вітчизняного виробництва, що потрапляють на прилавки магазинів і численні ринки. Досить часто на упаковці продукції замість літер "ДСТУ" з відповідним номером стандарту красується інше позначення – "ТУ" – тобто "технічні умови", що дозволяє підприємству виготовляти продукцію за своєю власною технологією, яка нерідко суттєво відрізняється від вимог стандарту. Адже сьогодні в харчовій промисловості у процесі виготовлення продуктів харчування використовується маса різноманітних хімічних засобів, призначених для так званого "поліпшення" смакових якостей кінцевої продукції. Насправді ж користь від такого "поліпшення" є дуже і дуже сумнівною. І